

КОЛОРАТИВИ У НАЇВНІЙ КАРТИНІ КОЛЬОРУ УКРАЇНСЬКОГО ЕТНОСУ

У статті автор окреслює предмет дослідження, завдання лінгвокультурології та місце в її структурі кольоропозначень. Колір розглядається як один із універсальних кодів творення світу, а назви кольору — складовою частиною мовної картини світу української культури.

Ключові слова: *етнокультура, колоратив, символ, мовна картина світу.*

В статтє автор определяет предмет исследования, задачи лингвокультурологии и место в ее структуре цветономинантов. Цвет рассматривается как один из универсальных кодов создания мира, а цветоименования — составной языковой картины мира украинской культуры.

Ключевые слова: *этнокультура, цветономинант, символ, языковая картина мира.*

The article deals with color nominations. The color is shown as the code of universe creation and as the component of the linguistic picture of the world of Ukrainian culture.

Key words: *ethnic culture, symbol, language picture of the world.*

На рубежі тисячоліть почав виформовуватись новий культурологічний напрямок дослідження мови: мова все активніше розглядається у взаємозв'язку і взаємодії з історією, етногенезом, суспільством, національною психологією, культурою.

На основі наукових досліджень, філософських та культурологічних спостережень, вичленовується розуміння мови як засобу прилучення мовної особистості до безперервної культурної традиції певного народу. Мова не лише зберігає накопичену мовним колективом інформацію, а й закарбовує особливий спосіб світобачення своїх мовців, погляд на світ крізь призму національно-культурних уявлень і образів.

Лінгвокультурологія (за якою визнається статус самостійної дисципліни) синтезувала у собі всі надбання попередніх лінгвістичних напрямів культурологічного спрямування: етнолінгвістики, етнопсихолінгвістики, соціолінгвістики, лінгвокраїнознавства. На думку В.В. Воробйова, лінгвокультурологія - це нова комплексна наукова філологічна дисципліна синтезуючого типу, яка вивчає взаємозв'язок і взаємодію культури і мови в їх функціонуванні, сформовану сукупність духовних цінностей і досвід мовних особистостей національно-культурної спільноти, досліджує “перш за все живі комунікативні процеси і зв'язки використовуваних у них мовних висловів із синхронно діючим менталітетом народу” [1: 77].

Найважливішим завданням лінгвокультурології є системне висвітлення культури народу через його мову, відображення культурної значущості мовної одиниці на основі її співвіднесення з “кодами” культури, які відомі тільки носію мови, або які встановлюються за допомогою аналізу, тлумачення співвідношення і зв'язку мови та духовної культури, мови і народного менталітету, мови і народної творчості [2: 82].

Предметом дослідження молоді перспективної науки, крім “безеквівалентної лексики і лаун”, стали одиниці мови, що набули символічного, еталонного, образно-метафоричного значення в культурі, та які узагальнюють результати власне людської діяльності, що зафіксовано у міфах, легендах, обрядах, ритуалах, звичаях, повір’ях, символах, художніх текстах, фразеологізмах та мовній поведінці [1: 96]. До таких одиниць належать назви кольору, які по-особливому відображають народну психологію, великий життєвий досвід народу, його вміння спостерігати й узагальнювати найсуттєвіші факти і явища. Колір виступає однією з основних категорій культури, фіксує унікальну інформацію про колорит навколишньої природи, своєрідність історичного шляху народу, взаємодії різних етнічних традицій, особливості художнього бачення світу. Він може служити “своєрідною моделлю розвитку, що відображає шляхи формування, освоєння, закріплення в культурній пам’яті не тільки загальних, але й національно-забарвлених, культурно-значимих концептів” [3: 36].

У сучасній українській мові колірна характеристика предметів та явищ дійсності відбувається через розгалужену систему кольоропозначень. Вони мають містку семантичну структуру, зумовлену з одного боку, багатством хроматичної гами об’єктивної дійсності, з іншого - соціокультурною сутністю кольору, що втілюється в його експресивній, асоціативній та символічній значущості.

І хоча на сьогодні вже існує чимало досліджень лінгвокультурологічного спрямування (розгляду феномена кольору та прикметників на позначення кольору в аспекті національно-культурної специфіки, встановленню їх семантичної та функціональної типології, діахронічної еволюції та національної самобутності присвячені дослідження С.Я. Єрмоленко, Л.В. Лаєнко, О.А. Решетнікової, Л. Ковтун, Р.М. Фрумкіної, Ш. Жаркинбекової та ін.), пропонується розвідка є актуальною, оскільки це спроба дослідити кольороназви, що є невід’ємною складовою наївної картини світу кольору українського етносу.

На думку Р.М. Фрумкіної, у психіці носія мови існує наївна картина світу кольору, яка фіксується за допомогою мови, хоча ні процес фіксації, ні зв’язки, які виникають при цьому, не усвідомлюються тим, хто говорить. Не усвідомлюються ці зв’язки саме тому, що вони вже закріплені в мові, і “наївна картина світу кольору” є одним із елементів наївної картини світу в цілому, яка проявляється через мову [4: 108].

Одиницею колоративної картини світу, на думку І. Цегельник, є колірний концепт як когнітивне поняття. Кольорові концепти містять інформацію про власне колірну ознаку, а деякі з них пов’язані з індивідуальними асоціаціями, народними віруваннями і уявленнями, історико-культурним досвідом. Колірний концепт - поняття кольору з потенційно закладеною можливістю розвивати метафоричні, символічні некольорові значення [5: 8].

Колоративну картину світу має кожна нація, етнос, окрема людина. Оцінки, норми людини певним чином пов’язані з суб’єктивними кольоровими відчуттями й характеристиками. Сприйняття кольору - процес індивідуальний, і його результати у різних людей часто не співпадають, тому індивідуальна й національна кольорова картина світу можуть мати відмінності.

Як засвідчують наукові джерела, у слов’янській мовній картині світу існує дванадцять основних кольорів: червоний, оранжевий, жовтий, зелений, блакитний, синій, фіолетовий, білий, чорний, сірий, а також рожевий та коричневий. Саме вони і репрезенту-

ють українську національну картину світу [4: 41], виступають основним носієм елементів культури, транслюючи з покоління в покоління культурні надбання етносу.

В українській традиції білому кольору відведено особливе священне місце. Білий - це колір національного житла - хат-білянок, одягу - хустин-наміток (білий колір символізував сімейний стан жінки), образи яких засвідчують дослідження, присвячені звичаям українців. Про існування звичаю носити білу хустку (намітку або намитку) пише О. Воропай: “Діставши намитку на весілля, заміжня жінка колись не розлучалася з нею все своє життя. ... Звичай велить заміжніх жінок ховати у білій намитці” [6: 505-506]. Він же зазначає, що саме білий колір української хустки вказує на його давню символіку і національний характер.

В українській традиції білий колір абсолютизується через Божественне світло, святість, істину, чистоту та непорочність, належність до символізації Бога-отця, Богородиці, ангельських чинів. Про це свідчить ім'я давнього бога Білобога - повелителя добра, Сонця, творця землі. Своєрідним оберегом України є білий покрив (омофор) Богоматері, що з часом став символом прагнення країни до встановлення миру і добросусідських відношень; на білому коні з'являється Святий Георгій.

Часто з українською культурою пов'язують концепт “білий світ”, що позначає землю та життя на ній. В календарно-обрядових традиціях українців сформовані моделі використання цілісного комплексу концепту “білий світ”, пов'язаного з творчою світоглядною функцією в обрядових дійствах Святвечора, народження, весілля, в землеробських та будівельних, поминальних ритуалах [7: 50]. Зазначене дає підставу розглядати білий колір як український етноколір.

Кольори червоної гама для українського народу здавна були і залишаються дотепер улюбленими кольорами. Червоні нитки у вишиванці рушника одвічно символізують любов і журбу українського народу, його долю. Не можна погодитися з думкою В.В. Похльобкіна, який тлумачить червоний колір в українській кольоровій символіці як пролиту кров: “...червоний колір може розглядатися або як символ насилля, або як символ помсти. Він ніколи в українській символіці не пов'язується з любов'ю, радістю, втіленням прекрасного, кращого” [8: 551-552]. Можна погодитися з тим, що червоний колір займає в мовній свідомості українців менше місця у порівнянні, наприклад, ніж у росіян, але, на наш погляд, В.В. Похльобкін дещо гіперболізує символіку цього кольору в Україні як позначення насилля чи помсти.

Останнім часом точаться жваві дискусії щодо малинового кольору запорозьких куренів, який виводять то від польських, то від турецьких символів. Дехто прямо вказує при цьому і на потребу збереження у державній символіці України червоного кольору, відтінком якого і є згадані вище малинові барви запорожців [9: 105].

Дійсно, малинові барви знамен були поширеними в українській історії, хоч і не були домінуючими. Використовувались вони насамперед у військових справах. Можна припустити, що малинова барва на українських прапорах так само природна, як і синьо-жовті барви. Суть у тому, що малиновий колір, то є колір калиновий. Як ми пам'ятаємо, калина в українській духовності - ознака чистоти, незайманості. Якраз на оборону цих чеснот (як свого світу) і піднялися запорозькі козаки, клейнодами піднісши їх понад усе. Тому малинові козацькі знамена - то батьківська хата, кохана дівчина, рідний край, на які підняв руку чужинець. І коли гинув козак, то в останню путь його проводжали знову ж

таки з малиною китайкою, щоб він узяв із собою у вічність частину батьківської землі та українського духу, зазнав своєрідного очищення.

Жовтий і синій кольори - це священні барви українського народу. Тлумачень цього феномену є чимало. Одного часу чи не найпопулярнішим було інтерпретування синьо-жовтого національного прапора українського народу як уособлення безкрайніх ланів золотого збіжжя на тлі бездонного синього неба. І такий погляд зрозумілий: бо небагато знайдеться цінностей для народу, які б значили в його житті так багато, як хліб (пшениця, жито тощо), з одного боку, та увесь інший світ, простір (небо - як його персоніфікація), - з іншого.

Жовтий колір в українській культурній традиції передає позитивні конотативні смисли. Сьогодні існують переконливі підстави вважати, що жовтий колір позначає сонячний культ праукраїців. І, цілком зрозуміло, якщо верховне божество для них - Дажбог-Сонце, то і колір цього божества також є священним. Тому цей колір супроводжував київських князів на їхніх клейнодах, запорозьких козаків - на їхніх прапорах, тому завершували золотими (жовтими) куполами християнські українські храми, тому увінчували їх не лише символічні знаки Сонця - хрести, а й зображення власне Сонця з життедайними променями навсібіч. У цьому контексті зрозуміло, чому жовтий колір доповнюється саме синім кольором. Річ у тому, що синій колір, притаманний небу, водночас символізує увесь світ утворений Дажбогом [9: 203].

Тлумачення жовтого кольору в українській мові отримує додаткову опору - денотат 'соняшник', одну з найважливіших сільськогосподарських культур України. Найдавніші символічні значення жовтого кольору - 'урожай', 'багатство', 'сонце' збереглися і до сьогодні в традиції розмальовування печі чи великодних яєць. Як зазначає М.В. Попович, символізація негативних і позитивних значень жовтого кольору виразно виявлена не стільки на мовленнєвому рівні, скільки у використанні чуттєвих образів у національному одязі, кераміці й декорі української культурної традиції, що пов'язано із впливом язичницьких уявлень наших предків. Це зумовлено тим, що "на Україні церква не була елементом владної структури, і не настільки сильно і авторитарно контролювала повсякденне життя, як у католицьких країнах. Внаслідок цього в українській культурі набагато відчутніші релікти дохристиянської старовини, - і в побуті, і в книжній культурі" [10: 719].

Для української культури характерна і більша символічна значущість голубого і синього кольорів, свідченням чого є не лише вербальні тексти, а й кольорове оформлення національного одягу. З цього приводу О. Воропай пише: "Ми, українці, як відомо, не захоплюємося яскравими кольорами. Нам більше подобаються спокійні барви, а тому над Дніпром парубки співають про дівчину, що у неї: Руса коса до пояса, В косі стрічка голуба..." [6: 488]. Голубий, як регальний колір, присутній на державному прапорі України, що символізує велич і красу народу, вірність Батьківщині, свободу.

Зелений - колір весни, воскресіння природи, багатства рослинного і тваринного світу. В українській лінгвокультурній традиції зеленому кольору відводиться особливе місце. Зелена рута і зелений барвінок були обов'язковим атрибутом весільного одягу. Роль фати у весільному вбранні українки традиційно виконував вінок із зеленого барвінку, який символізував вічне кохання. З найдавніших часів відоме свято Святої Трійці (Зелена неділя), під час якого дівчата та хлопці йшли до лісу, співали веснянки, гаївки, грали в

ігри, водили хороводи. Часто зелений колір застосовується у вишивці та під час створення писанок, втілюючи прагнення людей зобразити буяння природи.

На особливе місце зеленого кольору в українському фольклорі вказує С.Я. Єрмоленко, зазначаючи, що в українській ліричній народній пісні кольоропозначення зелений використовується не тільки у своєму первісному значенні (колір флори), а й у пізніших, переносних - як виразник позитивної оцінки: в українській культурній традиції символічні значення зеленого кольору - це 'щастя', 'радість', 'багатство', 'новизна', 'свіжість', 'молодість', 'сила'. Тобто, у свідомості українців зелений колір символізує світлі, радісні відчуття та настрої [11: 71-78]. Це дозволяє надати зеленому кольору статусу етнокольору.

Для українського народу з найдавніших часів символічним було використання чорного кольору, що знаходило місце у народному мистецтві, звичаях, втілюючи горе і кохання, сум та відвагу. Чорна барва мала велику вагу у житті козацтва. Чорна Рада (Загальна рада) - це козацьке віче, відродження прадавньої традиції спільного прийняття рішень, відомого ще з часів "Велесової книги" і Київської Русі. Рішення Чорної ради традиційно вважалися обов'язковими для всіх, зокрема і для старшини. До того ж чорний колір є кольором землі, яка в українській традиції завжди вважалася святою і була сакральним оберегом.

На нашу думку, чорний колір, так само як і сонячні білий та жовтий, традиційно для української культури є кольором сили, кольором еліти. Звідси і Чорні запорожці, які були елітною частиною української армії. Більше звитяг, ніж цей полк, не мав, напевно, жодний кінний підрозділ Армії УНР [12: 1].

Кольором «тепла та єднання», кольором «життя і світла», кольором «перемоги» восени 2004 року став оранжевий колір. Як зазначають науковці, «колись звичайні, позбавлені відчутних конотацій колоративи оранжевий, жовтогарячий, помаранчевий стали національно-прецедентними феноменами, органічними в національній когнітивній базі, з якими - укупі з іншими феноменами - тепер ідентифікують Україну [13: 26]. Хоча для українців природним і органічним є жовтогарячий колір моркви, гарбуза, горобини, сходу та заходу сонця, оранжевий (кальковане утворення з французької мови) також широко представлений в українській мові. За словами Л.О. Ставицької, жовтогарячий колір не належить до архетипних, як чорний, білий чи червоний, а отже, є до певної міри периферійним, чужим на глибинному психічному рівні мовної свідомості соціуму [13: 26]. Очевидно, саме тому прикметник оранжевий витіснив власне українське кольоропозначення жовтогарячий і є на сьогодні етнокольором для просторового й предметного континууму української лінгвокультури.

Існують в українській мовній традиції і свої власні неповторні назви кольору: бузковий, волошковий, а особливо вишневий. На думку Івана Вихованця, цей колір «усимволізовує рідну землю, красу, сум» [цит. за 7: 51]. Для праукраїнців вишня - це релігійне, світове дерево життя, а людська свідомість вирізняє те, що ближче для духовного життя народу.

Отже, світ кольору представлений у мові широким спектром лексичних одиниць, що інтерпретують інформацію, яка надходить по зоровому каналу зв'язку, - від елементарних колірних відчуттів до складних, багатогранних понять кольору. Не підлягає сумніву, що колористика є частиною мовної картини світу. Неможливо при цьому чекати чіткої ідентичності кольорових картин світу різних народів. Однак, як кожний індивід

має улюблений колір чи кольорову гаму, так і певному народові якийсь колір чи гама ближчі. У свідомості кожного етносу закріплюється якась барва як своєрідна частина світобачення. Тому колір, як своєрідний символ культури, є вираженням ідей, понять та почуттів. Сприйняття кольору є сталим у часі, а отже становить невід'ємну складову мовної картини світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воробьев В.В. Лингвокультурология в кругу других гуманитарных наук / В.В. Воробьев // Русский язык за рубежом. - 1999. - № 3. - С. 95-101.
2. Толстой Н.И. О предмете этнолингвистики и ее роли в изучении языка и этноса / Н.И. Толстой // Ареальные исследования в языкознании и этнографии. Язык и этнос. - М., 1983. - С. 74-117.
3. Жаркынбекова Ш. Цвет-сознание-менталитет. Реконструкция цветовой картины мира в казахской и русской лингвокультурах. Монография / Ш. Жаркынбекова. - Астана: Мастер ПО, 2011. - С. 163 с.
4. Фрумкина Р.М. Цвет, смысл, сходство. Аспекты психолингвистического анализа / Р.М. Фрумкина. - М.: Наука, 1984. - 175 с.
5. Цегельник И. Цветовая картина мира Иосифа Бродского: когнитивно-функциональный подход: автореф. дис. на соискание научовой степени канд. філол. наук / И. Цегельник. - Ростов-на-Дону, 2007. - 22 с.
6. Воропай О. Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис / О. Воропай. - К.: Оберіг, 1993. - 592 с.
7. Ковтун Л. Український колористичний код світотворення / Л. Ковтун // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. - Вип. 13. - 2009. - С. 49-52.
8. Похлебкин В.В. Словарь международной символики и эмблематики / [сост. В.В. Похлебкин]. - 2-е издание, переработанное и дополненное. - М.: Международные отношения, 1994. - 560 с.
9. Крисаченко В.С. Екологічна культура: теорія і практика: навч. посібник / В.С. Крисаченко. - К.: Заповіт, 1996. - 352 с.
10. Попович М.В. Нарис історії культури України / М.В. Попович. - К.: «АртЕк», 1998. - 728 с.
11. Єрмоленко С.Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови) / С.Я. Єрмоєнко. - К.: Довіра, 1999. - 431 с.
12. Сорохан Г. Колоратив чорний у фразеології як вияв ментальності нації / Г. Сорохан. - Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна. - 2010. - Режим доступу: http://www.rusnauka.com/Page_ru.htm.
13. Ставицька Л.О. Дискурс «помаранчевої» пристрасті / Л.О. Ставицька // Урок української. - 2005. - № 11-12. - С. 24-27.